

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	9
----------------	---

Κλήμης Ναυρίδης

1. Διαταραχή των ορίων και ικανότητα συμβολοποίησης. Ενδιάμεσα μορφώματα, διαμεσολάβηση και μεταβατική ανάλυση	19
--	----

René Kaës

2. Το διαμεσολαβητικό αντικείμενο, η ομάδα και η είσοδος στη μεταφορική σκέψη	51
--	----

Claudine Vacheret

3. Μορφές της μεταβίβασης στις ομάδες. Μεταξύ μετωνυμίας και μεταφοράς	79
---	----

Bernard Duez

4. Δημιουργικότητα και καλλιτεχνικές διαμεσολαβήσεις στις θεραπευτικές ομάδες	107
--	-----

Bernard Chouvier

5. Θεραπευτική ομάδα διαμεσολάβησης και παιδική ψύχωση	125
--	-----

Anne Brun

6. Διαμεσολάβηση και ομάδα. Η μέθοδος της <i>φωτογλώσσας</i> σε ομάδα οικογενειακών μεσολαβητών	175
--	-----

Maria Clelia Zurlo

7. Παιχνίδι προβολών και υποκείμενα της μεταβίβασης στην εργασία πάνω στην «εικόνα του άλλου» σε ομαδική θεραπεία	201
--	-----

Κλήμης Ναυρίδης

8. Ζητήματα εξουσίας και μεταβίβασης στις ομάδες προσωπικής
εμπλοκής και έρευνας 215
Vincent de Gaulejac
9. Εργασία του γενεογράμματος και διομαδικές διαμεσολαβήσεις 251
Κλήμης Ναυρίδης
10. Το συλλογικό φαντασιακό ή το φαντασιακό στις θεσμοθετημένες
ομάδες 263
Florence Giust-Desprairies
11. Το ξεπέρασμα μιας κρίσης που μεταφέρθηκε στο εσωτερικό
μιας ομάδας εργασίας. Το άτομο και η ομάδα 297
Andrè Sirota
12. Αγγίζοντας τη φαντασίωση. Το συγκινησιακό στη μεταβίβαση
και στην ανάλυσή της σε μια σύμπλοκη ψυχοθεραπευτική
προσέγγιση 331
Max Pagès

Εισαγωγή

Είχα την τύχη να πρωτογνωρίσω τις διαδικασίες της ομαδικής ψυχοθεραπείας και να μυηθώ σ' αυτές στο Παρίσι, αρχές της δεκαετίας του '70, συγκεκριμένα από το 1974. Ήταν μια εποχή έντονων αμφισβητήσεων, ρήξεων και ανακατατάξεων στα πανεπιστήμια –δεν είχαν περάσει πολλά χρόνια από τον Μάη του '68– αλλά και σημαντικών καινοτομιών στον χώρο της κλινικής γενικότερα. Η ψυχανάλυση και η αυστηρότητα του κλασικού αναλυτικού πλαισίου προσέφεραν έναν «εύκολο», θα έλεγα, στόχο για τις νέες ιδέες, πολλές από τις οποίες έρχονταν από την Αμερική, εμπνεόμενες από την πνευματική κληρονομιά του Wilhelm Reich ή άλλων, όπως ο Jacob Moreno και ο Carl Rogers. Η ομάδα βέβαια από μόνη της αποτελεί μια ανατροπή σε σχέση με τη δυαδικότητα της κλασικής κλινικής ψυχαναλυτικής κατάστασης, πόσω μάλλον πρακτικές που εκείνα τα χρόνια έβρισκαν μεγάλη απήχηση, όπως οι λεγόμενες *ομάδες γνωριμίας* (Groupes de Rencontre) ή οι ομάδες *βιοενεργειακής θεραπείας* (Bioénergie). Όλες αυτές οι πρακτικές, που έμειναν στην ιστορία της ομαδικής ψυχοθεραπείας ως *νέες θεραπείες* ή ως κίνημα του *ανθρώπινου δυναμικού* (Potentiel Humain, Human Growth), ενθάρρυναν με διάφορους τρόπους την ελεύθερη έκφραση, ομιλιακή ή σωματική, πριμοδοτώντας το στοιχείο της εκτόνωσης, σε αντιδιαστολή προς εκείνα της συνειδητοποίησης και της ψυχαναλυτικής κατανόησης.

Μία από τις τεχνικές που χρησιμοποιούσαμε τότε στις *ομάδες γνωριμίας* ήταν οι διάφορες κατασκευές: το σχέδιο, οι μάσκες, ο πηλός. Δεν υπήρχε κάποια ιδιαίτερη θεωρητικοποίηση, ακόμη λιγότερο ψυχαναλυτική, πάνω σ' αυτό που γινόταν με τα αντικείμενα που παρήγαγαν τα μέλη των ομάδων στη διάρκεια των συναντήσεων: μοναδικός στόχος ήταν η απελευθέρωση της δημιουργικής έκφρασης και της μη λεκτικής επικοινωνίας.

Χρειάστηκε να περάσουν αρκετά χρόνια· και κυρίως εγώ ο ίδιος να περάσω από την ψυχανάλυση, να βιώσω δηλαδή την ψυχική εμπειρία της προσωπικής μου ανάλυσης και να εκπαιδευτώ κλινικά στο πλαίσιο της Ελληνικής

Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας, αλλά και να δουλέψω με πολλές και ποικίλες ομάδες, για να αρχίσουν όλα αυτά, *εκ των υστέρων*, να αποκτούν για μένα ένα «άλλο» νόημα, αυτό που με οδήγησε τελικά και στο παρόν βιβλίο. Ήταν στα τέλη περίπου της δεκαετίας του '90, και με αφορμή τη συγγραφή του βιβλίου μου *Ψυχολογία των ομάδων. Κλινική ψυχοδυναμική προσέγγιση*.¹ Μέχρι τότε η επαφή μου με το έργο του René Kaës ήταν μάλλον αποσπασματική και κυρίως δεν γνώριζα την πολύ σημαντική συμβολή του αναφορικά με τη λειτουργία της *διαμεσολάβησης* στις ομάδες. Ούτε βέβαια τις αντίστοιχες εργασίες σημαντικών μαθητών και συνεργατών του στο Πανεπιστήμιο της Λυόν, όπως της Claudine Vacheret, του Bernard Duez, του Bernard Chouvier, της Anne Brun κ.ά.

Φαίνεται όμως πως από τις αρχές της δεκαετίας του '90 είχα ήδη αρχίσει, σαν τον *Αρχοντοχωριάτη* του Μολιέρου, να κάνω κι εγώ «πρόζα» χωρίς να το ξέρω. Στην αρχή ήταν μια χαλαρή ιδέα που σιγά σιγά εξελίχθηκε σ' ένα πιο συμπαγές θεωρητικό σχήμα. Ότι δηλαδή, σε καθαρά ομιλιακό επίπεδο, στις ομάδες ομαδικής ψυχοθεραπείας ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης διαμορφώνονται, μέσα από την ίδια την εκφορά και τη διασταύρωση των ελεύθερων συνειρμών, διάφορα θεματικά αντικείμενα, που δείχνουν να *διαμεσολαβούν* στην επικοινωνία των μελών σε προσυνειδητό επίπεδο. Τα μέλη της ομάδας είναι τότε ως εάν να *χρησιμοποιούν* ομιλιακά εν αγνοία τους αυτούς τους θεματικούς πυρήνες, αυτά τα θεματικά οιονεί αντικείμενα, το καθένα για δικούς του ασυνείδητους λόγους και το καθένα με τον δικό του τρόπο, «ζυμώνοντας» όλα μαζί το ίδιο άυλο ομαδικό «ζυμάρι».

Στην προσωπική μου αυτή θεωρητική διαδρομή με βοήθησε ιδιαίτερα και το γεγονός ότι, παρόλο που από αρκετά ήδη χρόνια νωρίτερα το πλαίσιο ομαδικής ψυχοθεραπείας που επέλεγα απαρέγκλιτα, όταν εργαζόμουν θεραπευτικά με ομάδες, ήταν σαφώς ψυχαναλυτικό και εστιαζόμενο στην προφορική επικοινωνία, είχε χρειαστεί αρκετές φορές να ανατρέξω σε τεχνικές διαμεσολαβημένης και μη λεκτικής έκφρασης και επικοινωνίας που μου ήταν γνώριμες από το παρελθόν, όπως το γενεόγραμμα ή το σχέδιο. Αυτό γινόταν κυρίως σε περιπτώσεις που ο στόχος της ομάδας ήταν έκδηλα εκπαιδευτι-

.....
1. Ναυρίδης, Κλ. (2005), *Ψυχολογία των ομάδων. Κλινική ψυχοδυναμική προσέγγιση*, Αθήνα: Παπαζήση

κός, άρα και η διαθέσιμη διάρκεια της προτεινόμενης εμπειρίας εξ ορισμού περιορισμένη. Αρχικά με τον τρόπον αυτόν ήθελα να διευκολύνω λίγο τα πράγματα, στην κατεύθυνση μιας ελεγχόμενης επιτάχυνσης της διαδικασίας, ιδιαίτερα όταν στην ομάδα υπήρχαν ισχυρές αντιστάσεις και δομικής φύσεως δυσκολίες επαφής με το συναίσθημα, με αποτέλεσμα όχι σπάνια να εκδηλώνονται εκδραματίσεις.

Για αρκετό διάστημα εγώ ο ίδιος βασανιζόμουν από ένα αίσθημα επαγγελματικής ενοχής. Ότι δηλαδή στις περιπτώσεις αυτές γινόμεουν ανεπίτρεπτα αιρετικός σε σχέση με την ψυχανάλυση, ότι πρόδιδα τις αρχές μου, ότι παλινδρομώντας στις νεανικές μου καταβολές περνούσα και ο ίδιος στην πράξη, επειδή ακριβώς δεν άντεχα το ασυνείδητο άγχος και την ακινησία της ομάδας. Σιγά σιγά άρχισα να αντιλαμβάνομαι ότι, πέρα –αλλά και μέσα– από τις όποιες πρακτικές και πραγματολογικές τους διαστάσεις, όλες αυτές οι τεχνικές της χρήσης αντικειμένων *στήριξης* ή *διαμεσολάβησης*, όπως είχα αρχίσει να τις αποκαλώ, δημιουργούσαν ένα πλαίσιο στο οποίο λάμβανε χώρα μια εξαιρετικά σημαντική λειτουργία στο πεδίο του φαντασιακού –ατομικού και ομαδικού– και της συμβολοποίησης.

Διαπίστωνα για παράδειγμα ότι τα διαμεσολαβητικά αντικείμενα που χρησιμοποιούσα στις ομάδες μου λειτουργούσαν όπως περίπου και οι θεματικοί πυρήνες που διαμορφώνονται στις ομάδες ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας προφορικής επικοινωνίας στη βάση των ελεύθερων ομαδικών συνειρμών, όταν βεβαίως αυτοί οι συνειρμοί μπορούν να αναπτύσσονται, κάτι που δεν συμβαίνει όμως με όλες τις ομάδες, ιδιαίτερα μάλιστα μ' εκείνες στις οποίες οι συμμετέχοντες παρουσιάζουν σοβαρές ναρκισσιστικού τύπου διαταραχές και διαταραχές προσωπικότητας. Ότι δηλαδή γινόταν κάτι ανάλογο με αυτό που γίνεται κατά τη χρήση των αντικειμένων-παιχνιδιών και του παιχνιδιού στην ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία των μικρών παιδιών. Ξαφνικά οι εκδραματίσεις στις ομάδες μου περιορίστηκαν ή εξαφανίστηκαν και ήταν φανερό ότι η δουλειά μπορούσε να εξακολουθεί να είναι αυθεντικά αναλυτική και θεραπευτική, και μάλιστα με θεαματικά πολλές φορές αποτελέσματα.

Παράλληλα εγώ ο ίδιος απενοχοποιήθηκα και, στην προσπάθειά μου να θεωρητικοποιήσω ψυχαναλυτικά καλύτερα τις «ανακαλύψεις» μου, «συναντήθηκα», όπως ανέφερα και προηγουμένως, με τις πιο πρόσφατες εργασίες

του René Kaës² και των μαθητών και συνεργατών του της Λυόν, αλλά και άλλων γάλλων συναδέλφων – ή συναδέλφων από την Ιταλία, την Ελβετία και τη Λατινική Αμερική. Το διεθνές συνέδριο με θέμα: «Ψυχανάλυση και Ομάδα», που πραγματοποιήθηκε 11-13 Νοεμβρίου 2010 στην Αθήνα προς τιμήν του René Kaës, ήταν η απόληξη, μπορώ να πω, μιας πολυετούς πορείας επικοινωνίας και ανταλλαγών, τόσο με τον ίδιο όσο και με όλους αυτούς τους ανθρώπους, με τους οποίους με συνδέουν έκτοτε δεσμοί πνευματικής συγγένειας και, με ορισμένους από αυτούς, δεσμοί φιλίας.

Μία έννοια που μας βοηθά ιδιαίτερα να κατανοήσουμε, αφενός, την ίδια τη συγκρότηση του ομαδικού, ό,τι δηλαδή ονομάζουμε ομαδικότητα ή ομαδοποίηση και, αφετέρου, τις ψυχικές λειτουργίες και τη δυναμική των μικρών ομάδων είναι ως γνωστόν η έννοια της *εσωτερικής ομάδας*. Πρόκειται για μία έννοια που εισήγαγαν, με παραπλήσιο περιεχόμενο και οι δύο, ο Enrique Pichon-Rivière στην Αργεντινή και ο René Kaës στη Γαλλία, και αποτελεί, τόσο στον έναν όσο και στον άλλο, ακρογωνιαίο λίθο της θεωρίας τους για τις ομάδες. Πολύ συνοπτικά, η *εσωτερική ομάδα* είναι ένα ψυχικό μόρφωμα, μια ασυνείδητη αναπαράσταση που παραπέμπει σε πρωταρχικές εμπειρίες ομαδικής διυποκειμενικότητας, έχει μια δυναμική μέσα στο παρόν, συνδεόμενη με *περιθλασμένες*, κατά Kaës, μεταβιβάσεις και δεν έχει απλώς τον χαρακτήρα ενός ενιαίου ψυχικού αντικειμένου, μιας μεταφοράς λ.χ. της μητέρας ή του μαστού, που μπορεί ενίοτε να διχοτομούνται σε «καλά» και «κακά» ολικά ή μερικά αντικείμενα κ.ο.κ.

Στην ομαδική ψυχοθεραπεία τα μέλη της ομάδας προσέρχονται εν αγνοία τους με τις *εσωτερικές τους ομάδες* και το καθένα χρησιμοποιεί ψυχικά τον αστερισμό των εξωτερικών αντικειμένων που βρίσκονται μέσα στο πλαίσιο για να προβάλλει και να μεταβιβάζει πάνω σ' αυτά τις σχέσεις του με τη δική του *εσωτερική ομάδα*. Μέσα από ένα πλέγμα διασταυρούμενων προβολών, ταυτίσεων, *περιθλασμένων μεταβιβάσεων* (transferts diffractés, όπως τις αποκαλεί ο Kaës) και προβλητικών ταυτίσεων δημιουργείται πάρα πολύ γρήγορα αυτή η απατηλή κατάσταση της ομαδικής ενότητας, που τη μοιράζονται όλοι

.....
2. Οι παλαιότερες εργασίες του για τις ασυνείδητες βάσεις του ιδεολογικού και για τη μυθοποιητική λειτουργία των ομάδων μου ήταν ήδη οικείες από την εποχή των φοιτητικών μου χρόνων στο Παρίσι.

οι συμμετέχοντες και στην οποία ο Anzieu αναφέρεται με τους όρους *ομαδική αυταπάτη* (illusion groupale) και *ομαδικό περίβλημα* (enveloppe groupal). Η ίδια η ατομική ψυχική ζωή ξαφνικά ομαδοποιείται, με την έννοια ότι οι ατομικές οντότητες που συνθέτουν την ομάδα είναι σαν να βιώνουν ξαφνικά μια πρωτόγνωρη συνθήκη, η οποία, κατά το πρότυπο της πρώιμης μη επαρκώς διαχωρισμένης δυάδας μητέρας-νηπίου, ανεβάζει επί σκηνής την ομαδική πλευρά της ψυχικής τους συγκρότησης, η οποία με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο (δηλαδή είτε αρμονικά είτε δυσαρμονικά) παραδόξως συντονίζεται πλήρως με τις αντίστοιχες πλευρές των άλλων.

Αυτό που σκέπτεται ή νιώθει ένα μέλος της ομάδας ξαφνικά το ακούει ή το βλέπει να εκφράζεται από κάποιο άλλο μέλος. Κάτι πάρα πολύ προσωπικό και επώδυνο, που μπορεί να ανοίγει σε μια συνεδρία ένα συγκεκριμένο μέλος της ομάδας, μυστηριωδώς μοιάζει να ανασύρει και να διακινεί απωθημένες αναπαραστάσεις και συναισθήματα σε ένα άλλο μέλος ή σε άλλα μέλη, που διαφορετικά θα παρέμεναν ίσως απροσπέλαστα. Ένα μέλος της ομάδας μπορεί να κάνει και να φέρει στην ομάδα ένα όνειρο για λογαριασμό ολόκληρης της ομάδας. Και ενώ στο δυαδικό ψυχαναλυτικό κλινικό πλαίσιο, κλασικό ή τροποποιημένο, οι συνειρμοί, όταν διακόπτονται, σωμαίνονται, συνεχίζουν ως ονειροπόληση ή αναστέλλονται ακόμη και στη σκέψη, στην ομάδα τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά. Όταν κάποιος λέει κάτι, αυτό εγκαλεί αυτομάτως κάτι σε κάποιον άλλο, που με τη σειρά του κάνει ένα τρίτο μέλος να μιλήσει κ.ο.κ. Η συνειρμική αλυσίδα είναι και αυτή ομαδική.

Το ομαδικό πλαίσιο προσφέρει συνεπώς έναν ιδιαίτερο μεταβατικό χώρο –και λέω ιδιαίτερο, γιατί και το δυαδικό πλαίσιο συνιστά αναμφίβολα και αυτό ένα άλλο μεταβατικό περιβάλλον– που επιτρέπει στα μέλη της ομάδας να διεργάζονται και να αλλάζουν στο μέτρο του δυνατού τη σχέση τους με τις εσωτερικές τους ομάδες. Αυτό άλλωστε αποτελεί και τον πρωτεύοντα ενδιάμεσο στόχο κάθε ψυχαναλυτικής ομαδικής ψυχοθεραπείας. Την απαραίτητη προϋπόθεση, με άλλα λόγια, για κάθε ουσιαστική θεραπευτική αλλαγή. Η σχέση του κάθε μέλους με την εξωτερική ομάδα διαμεσολαβεί στη σχέση του ίδιου με την εσωτερική του ομάδα· η ψυχολογική εργασία που διεξάγεται μια συγκεκριμένη στιγμή από έναν ή περισσότερους συμμετέχοντες μπορεί να είναι το μέσο για να συντελεστεί σιωπηρά μια αντίστοιχη εργασία και στους υπόλοιπους.

Αυτό που διαφοροποιεί ίσως από την άποψη της μεταβατικότητας και της λειτουργίας της διαμεσολάβησης το ομαδικό από το δυαδικό ψυχαναλυτικό πλαίσιο, κάνοντας μάλιστα το πρώτο να παρουσιάζει και ορισμένα πλεονεκτήματα αναφορικά με ψυχοπαθολογίες που δεν προσαρμόζονται εύκολα ή δεν προσαρμόζονται καθόλου, όχι μόνο στο κλασικό σχήμα ντιβάνι-πολυθρόνα, αλλά ακόμη και στην τροποποιημένη δυαδική διάταξη, αναφορικά δηλαδή με τους λεγόμενους «δύσκολους ασθενείς», οφείλεται ίσως κυρίως σ' αυτό που εκ των πραγμάτων συμβαίνει στην ομάδα στο επίπεδο της μεταβίβασης. Με άλλα λόγια, στη δυνατότητα *περίθλασης* των μεταβιβάσεων που προσφέρει η ομάδα και στη συνακόλουθη ευεργετική ψυχική εμπειρία της ικανότητας της ομάδας να ενοποιεί και να συγκρατεί τη διασπορά, αλλά και τις πιο ακραίες μερικές φορές αναπαραστατικές και συγκινησιακές αντιθέσεις, που διαφορετικά βιώνονται ως εξόχως απειλητικές από τα υποκείμενα, προκαλώντας σ' αυτά το παραλυτικό άγχος της διάλυσης και της εξαφάνισης ή τον τρόπο και τη βία.

Από αυτή την άποψη οι τεχνικές *διαμεσολάβησης*, όπως έχει καταδειχθεί περίτρανα από τις μέχρι σήμερα πολλές και ποικίλες εφαρμογές τους στην Ευρώπη και στη Λατινική Αμερική, είναι ιδιαίτερα χρήσιμες.

Το βιβλίο αυτό, που πραγματεύεται ακριβώς το ζήτημα της διαμεσολάβησης και της χρήσης των λεγόμενων τεχνικών διαμεσολάβησης στις ομάδες ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας, περιλαμβάνει δώδεκα κεφάλαια. Το πρώτο από αυτά υπογράφεται από τον René Kaës και έχει και την έννοια μιας γενικότερης θεωρητικής εισαγωγής σ' όσα ακολουθούν. Έχει σημασία να κρατήσουμε από το σημαντικότερο αυτό κείμενο την επισήμανση του συγγραφέα ότι οι εν λόγω τεχνικές δεν αποτελούν πανάκεια και πρέπει πάντα να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η σύνθεση της ομάδας, ιδιαίτερα από την άποψη της ψυχοπαθολογίας των συμμετεχόντων.

Ακολουθεί το κείμενο της Claudine Vacheret, με τίτλο: «Το διαμεσολαβητικό αντικείμενο, η ομάδα και η είσοδος στη μεταφορική σκέψη». Ψυχαναλύτρια και καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Λυόν, η Claudine Vacheret ασχολήθηκε κλινικά και θεωρητικά, από ψυχαναλυτική πάντα σκοπιά, με τη χρήση της λεγόμενης *φωτογλώσσας*, μιας τεχνικής που ως διαδικασία διευκόλυνσης της έκφρασης και της επικοινωνίας με δύσκολες ομάδες ψυ-

χοπαθητικών εφήβων ήταν γνωστή στη Γαλλία, και συγκεκριμένα στη Λυόν, ήδη από τη δεκαετία του '70. Η συμβολή της συγγραφέως συνίσταται ακριβώς στο ότι συνεισέφερε επιστημονικά σε μια πολύ σοβαρή δεύτερη ανάγνωση, συστηματοποίηση και θεωρητική και κλινική αναπλαισίωση αυτής της τεχνικής στο ψυχαναλυτικό περιβάλλον και με εφалτήριο τις θεωρίες του Kaës.

Η Maria Clelia Zurlo, που υπογράφει το έκτο κατά σειρά κεφάλαιο, με τίτλο: «Διαμεσολάβηση και ομάδα. Η μέθοδος της *φωτογλώσσας* σε ομάδα οικογενειακών μεσολαβητών», υπήρξε στο παρελθόν μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Kaës και της Vacheret στη Λυόν και σήμερα είναι καθηγήτρια ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο «Federico II» στη Νάπολη. Είναι οικογενειακή θεραπεύτρια ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης και ασχολείται ειδικότερα με τις ομαδικές εφαρμογές της τεχνικής της φωτογλώσσας.

Το τρίτο κεφάλαιο, με τίτλο: «Μορφές της μεταβίβασης στις ομάδες. Μεταξύ μετωνυμίας και μεταφοράς», είναι του Bernard Duez, ψυχαναλυτή και ομότιμου καθηγητή ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Λυόν. Ο Duez είναι ψυχοδραματιστής και στο κείμενό του αυτό, που βασίζεται στο κλινικό υλικό από μια δουλειά με ψυχοπαθητικές έφηβες σε ίδρυμα, αναδεικνύει μεταξύ άλλων και τη διαφορά μεταξύ ψυχοδράματος και κλινικής χρήσης των λεγόμενων αντικειμένων διαμεσολάβησης σε ομάδα.

Στη συνέχεια έχουμε ένα κείμενο του Bernard Chouvier, επίσης ψυχαναλυτή και καθηγητή ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Λυόν, με τίτλο: «Δημιουργικότητα και καλλιτεχνικές διαμεσολαβήσεις στις θεραπευτικές ομάδες». Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο υπογραμμίζονται η σημασία και η σημαντικότητα της αισθητικής ακριβώς διάστασης των αντικειμένων διαμεσολάβησης που παράγονται στην ομάδα ως «καλών» αντικειμένων, αλλά και των ψυχικών ευεργετημάτων από την καθαρά δημιουργική διάσταση που ενέχει η διαδικασία της παραγωγής τους.

Το πέμπτο κεφάλαιο ανήκει στην Anne Brun, ψυχαναλύτρια, ψυχοθεραπεύτρια παιδιών και καθηγήτρια ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Λυόν. Ο τίτλος του κεφαλαίου είναι: «Θεραπευτική ομάδα διαμεσολάβησης και παιδική ψύχωση» και παρουσιάζεται σ' αυτό μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα εργασία σε ομάδα με σοβαρά διαταραγμένα παιδιά, στην οποία η συγγραφέας χρησιμοποίησε τη ζωγραφιά ως τεχνική διαμεσολάβησης.

Το έβδομο κεφάλαιο υπογράφεται από τον υποφαινόμενο, έχει τίτλο: «Παιχνίδι προβολών και υποκείμενα της μεταβίβασης στην εργασία πάνω στην “εικόνα του άλλου” σε ομαδική θεραπεία» και αναφέρεται σε εμπειρίες μου από την εφαρμογή της συγκεκριμένης τεχνικής διαμεσολάβησης σε ομάδες.

Τα δύο επόμενα κεφάλαια, που επιγράφονται: «Ζητήματα εξουσίας και μεταβίβασης στις ομάδες προσωπικής εμπλοκής και έρευνας», το ένα, και «Εργασία του γενεογράμματος και διομαδικές διαμεσολαβήσεις», το άλλο, ανήκουν αντίστοιχα στον Vincent de Gaulejac και στον υποφαινόμενο. Και τα δυο παραπέμπουν στην ομαδική χρήση του γενεογράμματος, αλλά από διαφορετική σκοπιά. Ο de Gaulejac, καθηγητής κλινικής κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο VII των Παρισίων, κατέχει την πατρότητα, θα έλεγα, της εφαρμογής αυτού του γραφήματος σε κλινικό ομαδικό περιβάλλον, με τις περίφημες ομάδες του *Οικογενειακό ρομάντζο και κοινωνική τροχιά*. Η κατεύθυνση όμως προς την οποία προτιμά να κινείται είναι περισσότερο κοινωνιολογική και ερευνητική και λιγότερο ψυχαναλυτική και θεραπευτική. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας του και η πρωτοτυπία αυτού του κειμένου συνίστανται στο ότι παρουσιάζει μια διαδικασία, κατά την οποία ο συντονιστής της ομάδας, εν προκειμένω ο V. de Gaulejac, αποφασίζει να «εκτεθεί», ανταλλάσσοντας *εκ των υστέρων* σκέψεις και ερμηνείες με έναν από τους συμμετέχοντες, στον οποίο εστιάζεται και η όλη ανάλυση.

Τα δυο επόμενα κεφάλαια συνδέονται με τον σχολικό χώρο και με ψυχοκοινωνιολογικού τύπου παρεμβάσεις σε σχολεία υπό το πρίσμα της ψυχανάλυσης. Το ένα από αυτά υπογράφεται από τη Florence Giust-Desprairies, καθηγήτρια ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο VII των Παρισίων και έχει τίτλο: «Το συλλογικό φαντασιακό ή το φαντασιακό στις θεσμοθετημένες ομάδες». Στο κείμενό της αυτό η συγγραφέας χρησιμοποιεί την έννοια της *ομαδικής* ή *συλλογικής αναπαράστασης*, που θυμίζει λίγο Durkheim, σε μια προσπάθεια να κρατήσει αποστάσεις από την εμπειριστική και πειραματική παράδοση της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων του Serge Moscovici και των περί αυτόν. Το άλλο, του André Sirota, ομαδικού αναλυτή και καθηγητή στο Πανεπιστήμιο V των Παρισίων, τιτλοφορείται: «Το ξέπέρασμα μιας κρίσης που μεταφέρθηκε στο εσωτερικό μιας ομάδας εργασίας. Το άτομο και η ομάδα» και περιλαμβάνει την παρουσίαση και την ανάλυση ενός περιστατικού.

Το τελευταίο κεφάλαιο είναι του Max Pagès, του δασκάλου μου. Είναι η μοναδική εργασία σ' αυτό το βιβλίο που δεν είναι πρωτότυπη, αλλά τη συμπεριέλαβα, αφενός, για να τον τιμήσω και, αφετέρου, γιατί αποτελεί ένα χαρακτηριστικό δείγμα της κλινικής καθαρά δουλειάς του της τελευταίας περιόδου. Αναφέρεται δηλαδή στην πολύ σημαντική για εκείνον έννοια της *πολυπλοκότητας*. Επίσης παρουσιάζει ενδιαφέρον, γιατί αναδεικνύει τις συγκινησιακές, άρα και σωματικές, πλευρές της μεταβίβασης. Στο μικρό λοιπόν αυτό σχετικά κείμενό του, με τίτλο: «Αγγίζοντας τη φαντασίωση. Το συγκινησιακό στη μεταβίβαση και στην ανάλυσή της σε μια σύμπλοκη ψυχοθεραπευτική προσέγγιση», που δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στο περιοδικό *Lieux du corps*, το 1997, ο Pagès, ομότιμος καθηγητής ψυχολογίας σήμερα στο Πανεπιστήμιο VII των Παρισίων, παρουσιάζει ένα πολύ ενδιαφέρον περιστατικό ψυχοδραματικής ψυχοθεραπείας με δυο συνθεραπευτές, έναν άνδρα (τον ίδιο δηλαδή τον συγγραφέα) και μια γυναίκα. Ο Pagès εδώ «αγγίζει» μεταξύ άλλων ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον ζήτημα, που έχει να κάνει με τη σωματική τρόπον τινά προσέγγιση και «χρήση» της αντιμεταβίβασης, αλλά και της διαμεταβίβασης, όπως θα έλεγε ο Καës, στη θεραπευτική αντιμετώπιση μιας ασθενούς με αρνητική μεταβίβαση.

Αντικείμενα διαμεσολάβησης όμως είναι και τα βιβλία. Οι αναγνώστες που τα παίρνουν στα χέρια τους τα επενδύουν και εκείνοι με σημασίες και συμμετέχουν με τον δικό τους τρόπο στο να αποκτήσουν ένα πιο προσωπικό νόημα αυτά που διαβάζουν, προσεγγίζοντάς τα ο καθένας μέσα από τις δικές του αντίστοιχες εμπειρίες και τους συνειρμούς. Μόνο έτσι άλλωστε ένα βιβλίο μπορεί να καταστεί ενδιαφέρον και να διαβαστεί, προσφέροντας κάποιου είδους απόλαυση στο κοινό του. Διαφορετικά κινδυνεύει να παραμείνει κλειστό σαν στρείδι, αν όχι και απωθητικό. Κάθε βιβλίο λοιπόν αποτελεί και μια γέφυρα –ή τουλάχιστον αυτό είναι το μεγάλο στοίχημα– για να συναντηθούν ανάμεσα στις σελίδες του ο αναγνώστης με τον συγγραφέα, αλλά και για να ξαναβρεθεί νοερά ο αναγνώστης με τον ίδιο του τον εαυτό. Σ' αυτό το μαγικό παιχνίδι του «ραντεβού στα τυφλά», οι συγγραφείς βρίσκονται αναπόφευκτα σε πιο δύσκολη θέση. Είναι οι περισσότερο ορατοί και άρα εκτεθειμένοι, παρόλο που μερικές φορές οι αναγνώστες μπορεί να είναι οι περισσότερο ευάλωτοι. Κλείνοντας αυτόν τον σύντομο πρόλογο, θέ-

λω λοιπόν να εκφράσω την ελπίδα ότι το *Ομαδικότητα και διαμεσολάβηση* θα καταφέρει να κερδίσει αυτό το στοίχημα και μαζί μ' αυτό το ενδιαφέρον των αναγνωστών του.

Κλήμης Ναυρίδης
Καστρί, Ιανουάριος 2011